

GÜLME KURAMLARI İLE LAKAPLARA BİR BAKIŞ A LOOK AT NICKNAMES WITH LAUGHTER THEORIES

Ayşenur ÖZDAL

Gaziantep Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı

aysenurozdal@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-8941-4503

ÖZ

Geliş Tarihi:

12.01.2024

Kabul Tarihi:

07.03.2024

Yayın Tarihi:

25.03.2025

Anahtar Kelimeler

Mizah
Takma ad
Üstünlük
Uyumsuzluk
Rahatlama

Keywords

Humor
Nickname
Incongruity
Superiority
Relief

İnsanlar arasındaki iletişim sözlü ve sözsüz ifadelerin birlikteliği ile gerçekleşmektedir. Sözlü iletişim, duygu ve düşüncelerin konuşma yoluyla ifade edilmesini içerirken, sözsüz iletişim mimikler, jestler ve vücut dili aracılığıyla gerçekleşir. Her iki iletişim yolunun dengeli kullanılması etkileşimin daha açık olmasına katkı sağlar.

Sözsüz iletişim yollarından biri olan gülme; şaşkınlık, gurur, memnuniyet, heyecan, tikslenme, öfke gibi bazı duyguların yansımaları olabilmektedir. İnsanları tanımlama yollarından biri olan ve kültürel arka plana sahip lakaplar da çeşitli nedenlerle gülmeye yol açmaktadır. Bu çalışmada, lakapları gülme kuramları çerçevesinde analiz ederek, lakaplardaki mizahi unsurların temelinin incelemek amaçlanmıştır. Anket, görüşme ve gözlem yöntemleri kullanılarak toplumun lakapların mizah içerip içermediğine dair görüşleri, lakaplara verilen gülme tepkisi, toplumda mizahi olduğu düşünülen lakaplar ve bu lakaplara neden güldüğü üzerine çok yönlü bir araştırma yapılarak veriler elde edilmiştir. Elde edilen veriler gülmenin üç temel kuramı ile değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda bazı lakapların kişiyi tanımlayan bir ad olmanın yanı sıra üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramlarının sunduğu gerekçelerle gülmeye yol açan sözcükler olduğu görülmüştür.

ABSTRACT

Communication between people occurs through the combination of verbal and non-verbal expressions. While verbal communication involves expressing feelings and thoughts through speech, non-verbal communication occurs through facial expressions, gestures and body language. Balanced use of both communication methods contributes to a more open interaction.

Laughter, one of the ways of non-verbal communication; It may be a reflection of some emotions such as surprise, pride, satisfaction, excitement, disgust and anger. Nicknames, which are one of the ways to identify people and have a cultural background, also cause laughter for various reasons. In this study, it is aimed to examine the basis of humorous elements in nicknames by analyzing them within the framework of laughter theories. Using survey, interview and observation methods, data was obtained by conducting a multifaceted research on society's views on whether nicknames contain humor or not, the laughing response to nicknames, nicknames that are considered humorous in the society and why these nicknames are laughed at. The data obtained were evaluated with three basic theories of laughter. As a result of the study, it was seen that some nicknames, in addition to being a name that describes a person, are words that cause laughter due to the reasons provided by the theories of superiority, incongruity and relaxation.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1418837>

Atıf/Cite as: Özdal, A. (2024). Gülme kuramları ile lakaplara bir bakış. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 297-309.

*İsim dediğimiz nedir ki?
Gül dediğimiz şu şey, kokar başka bir isimle de,
Aynı güzellikte.
Shakespeare*

Giriş

Gülme, mizahın fiziksel ifadesidir. Genellikle olumlu işlevleriyle bilinen mizah, kimi zaman sorgulanması gerekecek biçimde etkileyici ve zararlı bir güç olmuştur. Mizahı ele alan akademik araştırmalar tamamen derleme niteliğindeki metin merkezli çalışmalar ile mizahı sosyolojik, psikolojik ve kültürel perspektiflerden inceleyen teorik çalışmalardan oluşmaktadır (Öğüt Eker, 2014, 3-4). Türk halkbilimi mizah araştırmaları üzerine 2015'te yapılan bir çalışmada gülme kuramları ile yapılan araştırmalarda çoğunlukla fıkra tipine bağlı kalındığı tespit edilmiştir (Emeksiz, 2015). Azem Sevindik'in "Türk Halk Kültüründe Mizah Ekolojisi"(2021) başlıklı çalışmasında anlatıya dayalı sözlü türler ve mizah ilişkisi detaylı biçimde incelenmiştir. Çalışmada ninni, masal, atasözü, deyim, bilmece, tekerleme, mani, türkü ve fıkralardaki mizah analiz edilerek lakapların da mizah içeren sözcükler olduğuna değinilmiştir. Görülmektedir ki toplumun kültürel, sosyal ve politik dinamiklerini yansıtan mizahın unsurları Türk halk edebiyatı türlerinin içerisinde kendine yer bulmuş, bu türler mizah yapmaya aracı olmuştur.

Fıkralar, deyimler, tekerlemeler, türküler ve diğer ifade biçimleri, kültürün ve dilin yaşayan bir unsuru olan mizahın önemli örneklerini içermektedir. Mizahî unsurlar barındıran sözlü kültür varlıklarından biri de lakaplardır. Lakapların toplumun mizah anlayışını yansıttığı (Kaya ve Şimşek, 2021, 298; Öger, 2014, 33; Erol Çalışkan, 2016, 105), sosyal yaşamın bir getirisi olarak edebiyata da sirayet ettiği (Özdemir, 2022, 807) ve klasik edebiyatta lakaplar üzerinden nükte yapıldığı (Şahin ve Kavak, 2020) yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Türk halkbilimi çalışmaları içerisinde lakapları gülme kuramları ile ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Mariusz Rutkowski tarafından yazılan "Humorous Names in the Light of Incongruity Theory" (2016) başlıklı araştırma makalesinde lakapların mizahî özellikleri gülme kuramlarından uyumsuzluk teorisi ile incelenmiştir. Söz konusu çalışmada isimlerin taşıdığı anlamların çeşitli durumlar ve bağlamlar içinde nasıl değişebileceği incelenmiş, uyumsuzluk kuramının bu değişiklikleri etkileyen farklı mekanizmaları anlamaya yardımcı olabileceği belirtilmiştir.

Bu çalışmada lakaplardaki mizahın kökenini analiz etmek amaçlanarak anket, görüşme ve gözlem yöntemleri ile veriler elde edilmiştir. Sahaya çıkmadan veya sahada kullanılabilen anket yöntemi, geniş alan çalışmalarında kullanılan, evet/hayır şeklinde veya kısa cevapların verilebileceği bir yöntemdir (Ekici, 2018: 64). Bu çalışma için hazırlanan anket, katılımcıların lakapların mizah içerip içermediğine dair düşüncelerini, mizah barındırdığını düşündükleri lakapları ve söz konusu lakaplara neden güldüklerini belirlemeyi sağlayan sorular ile oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan bir diğer yöntem olan görüşme yöntemiyle önceden belirlenen kaynak kişilere ulaşılarak toplumda lakapların nasıl oluştuğu, hangi durumlarda kullanıldığı, ilişkilere nasıl yansıdığı ve lakapların gülme tepkisine sebep olup olmadığı hakkındaki görüşler derlenmiştir¹. Ayrıca lakapların günlük hayatta nasıl kullanıldığı ve insanların lakaplara nasıl tepki verdiği üzerine de gözlem yöntemiyle incelemede bulunulmuştur. Çalışmada kullanılan yöntemler neticesinden mizahi özellik taşıyan ve insanlarda gülmeye sebep olan yüzden fazla lakap elde edilmiş ve bu lakaplardan seçilen örnekler gülmenin üç temel teorisi çerçevesinde incelenmiştir². Bu inceleme neticesinde lakapların üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlatma kuramlarının açıkladığı sebeplerle gülmeye yol açtığı görülmüştür.

Mizah ve Gülme

İnsanlar birbirleriyle etkileşimde bulunurken sözlü ve sözsüz iletişim yöntemlerini kullanır. Sözlü iletişim, duygu ve düşüncelerin konuşma yoluyla ifade edilmesidir. Sözsüz iletişim ise mimikler, jestler ve vücut dili ile gerçekleşir. Bu iki iletişim türünün dengeli kullanımı, etkileşimin daha zengin ve anlamlı olmasına katkıda bulunur. Ancak, sözsüz iletişim yöntemleri devre dışı bırakıldığında, iletişimin eksik veya yetersiz olduğu gözlemlenebilir. Örneğin, yüz ifadesi veya jestler olmadan anlatılan bir hikâyeye, duygusal zenginliğini kaybedebilir.

¹ Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 04.01.2024 tarihli 01 nolu toplantısının 2 sayılı kararı ile etik kurul onayına sahiptir.

² Çalışmada incelenen lakap örnekleri aşığılama, dışlama, alay etme içerdiği için kişi adlarına yer verilmemiştir.

Sözsüz iletişim yollarından biri gülmektir. Gülmek; insanın hoşuna giden veya tuhaf bulduğu şeyler karşısında genellikle sesli şekilde duygularını ifade etmesi, alay etmek olarak tanımlanmıştır (URL-1). Olay ve durumlara verdiğimiz tepkiler, çoğu şey gibi bağlı olduğumuz kültürel normlara göre şekillenir. Bu nedenle insana özgü bir davranış şekli olan gülme eyleminin toplumsal yapının etkisi altında biçimlendiği söylenebilir. Neye neden güldüğümüzü basitçe düşündüğümüzde bize eğlenceli gelen olaylar ve durumlar karşısında tepkimizi gülerik ortaya koyduğumuzu ve gülmenin olumlu duygularla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Türkçedeki “bıyık altından gülmek, k.çıyla gülmek, bir göz gülmek, pis pis gülmek, sinirden gülmek, yüze gülmek... vb.” deyimler gülmenin çok farklı sebeplerden kaynaklandığını göstermektedir.

Yüzyıllardır birçok düşünür, gülme olgusunu anlamlandırmaya çalışmış ancak hâlâ tatmin edici bir açıklamaya ulaşamamıştır. Gülme kuramlarına bakıldığında temel konularda bile bir uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bazı araştırmacılar gülmenin bir duyguyla ilişkilendirilemeyeceğini savunurken, bazıları gülmeyi bir duygu olarak tanımlamıştır. Gülmeyi sadece bir davranış olarak ele aldığımızda, esnemek veya öksürmek gibi fizyolojik bir tepki olmadığı anlaşılır. Gülmek, duygularla ilişkilidir, ancak bu bağlantının tam olarak nasıl olduğu konusunda çeşitli iddialar ortaya atılmıştır (Morreall, 1997: 5-6). Koestler (1997: 6) gülmeyi açığa çıkaran durumların neredeyse sonsuz olduğunu söylemiştir. Gülmenin ortaya çıkmasında insanın duygusal durumunun yanı sıra mübalağa, argo, tezat, saçmalama gibi dil oyunları da etkili olmaktadır (Usta, 2008: 6-7). Bu teknikler de gülmeyi açıklamayı daha güç hale getirmektedir.

Antik Yunan filozofu Aristoteles, Poetika'da gülünç olanın özünün soylu olmayışa ve kusura bağlı olduğunu söylemiştir. Komik bir maske, çirkin ve kusurludur ve acı veren bir ifadesi yoktur (Aristoteles, 1987: 20). Rönesans'ın gülme anlayışına göre dünyaya, tarihe ve insan doğasına dair temel gerçeklik biçimlerinden birini temsil eden gülmek derin felsefi bir anlama sahiptir. Dünyayı yeniden keşfetmek anlamına gelen gülmek ciddi bir bakış açısından daha derinlikli bile olabilir. Bu sebeple gülme, evrensel sorular soran yüksek edebiyatta kendine ciddiyet kadar yer bulur. On yedinci yüzyıl ve sonraki dönemlerde gülme algısı, evrensel ve felsefi bir nitelik taşımamakla birlikte, sadece toplumsal yaşamın bireysel ve tipik durumlarına işaret edebilir. Gülme, önemli ve temel konuları ifade etmekten uzaktır; komik olarak kabul edilemez. Örneğin, tarih ve tarihî figürler, krallar, generaller veya kahramanlar, komik bir şekilde tasvir edilemez. Komığın kapsamı sınırlıdır ve genellikle belirli özel ve toplumsal zaafarla ilişkilidir. Bu bağlamda, gülmenin diliyle dünyaya ve insan doğasına dair temel gerçekler ifade edilemez (Bakhtin, 2001: 87).

Gülmenin temelini bakıldığında tespit edilen üç gözlemden biri tamamıyla “insana özgü” olan şeylerin dışında komiklik olmadığıdır. Bir hayvana veya eşyaya, komik bulunsu da, insanın bunlara verdiği anlamlardan dolayı gülünmektedir. Temelde yatan bir diğer unsur “duygusuzluk ”tur ki heyecan, acıma, sevgi gibi duygular gülmeyi engellemektedir. Aldırmazlık hali gülmenin ortaya çıkmasında etkilidir. Komik olan şeyin etkisinin ifade bulması için duyguların ön planda olmaması gerekmektedir. Üçüncü unsur ise “grup” varlığının olmasıdır. Bir grubun birbirlerine anlatıp güldükleri şeye onlardan bağımsız olan kişi gülemez (Bergson, 2011: 12-15). Esneme gibi bulaşıcı bir özelliğe sahip olan gülmenin fonksiyonlarına bakıldığında genişleyen ve diğerleri üzerinde de etki bırakan bir yanı olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, bir kişi güldüğünde sadece kendi psikolojik rahatlamasını yaşamakla kalmaz, aynı zamanda çevresindeki insanlarla iletişim kurar, duygularını paylaşır ve sosyal bağlarını güçlendirir. Ancak gülme veya gülümseme, bazen üstünlük iddiasında bulunma, başkalarını küçümseme, dışlama veya aşağılama amacıyla da kullanılabilir. Bu durum, sosyal hayatta iletişim sorunlarına yol açabilir. Tarihsel olarak bakıldığında, özellikle tarihin ilk dönemlerinde gülmenin olumsuz bir anlama ilişkilendirildiği görülmüştür (Ceyhan Coştu, 2020: 136).

Gülmece sözcüğü eğlendirme, ince alay ve mizah olarak tanımlanmıştır (URL-2). Koestler, “Mizah Yaratma Eylemi” nde gülmenin bir tepke olduğunu belirtmiştir. İnsanın görsel veya işitsel bir uyarıcıyı komik bulması sonucunda gerçekleşen gülme eylemi mizahın en etkili ögesidir. Mizahın bileşenleri her zaman olumluluğu simgelememektedir (Öğüt Eker, 2014: 54-55). Aziz Nesin (2001:19) mizah ile ilgili şunları söylemiştir;

“Mizabta gülme vardır, gülme olmayan şey mizab olamaz. Mizabın kökeninde gülmeden başka bir şey aramak doğru olmaz. Ancak bu gülmenin oranı, kasıkları çatlatıncaya dek katılıncasına gülmekten bıyık altından gülmeye, gülümsemeye, belli belirsiz gülümsemeye (La Jacond gülümsemesi) gözlerinin içi gülmeye, dıştan hiç belli edilmeden içten gülmeye dek değişir; ama hepsi de mizabın kapsamı içine giren, mizabın konusu olan gülmedir.”

Amacı toplumsal mesaj vermek veya sadece eğlendirmek olan mizah, bir şaşırtmaca etkisine dayanmaktadır. Farklı düşünülerek, durum ya da sorunun daha önce görülmeyen veya sadece algının sınırlarında bulunan bir yönüne dikkat çekilerek mizah oluşturulmaktadır (Koestler, 1997: 99-101). “Mizah, keskin bir zekânın; sıra dışı, aykırı, ani ve beklenmedik, kimi zaman eğlendirici, kimi zaman sorgulayıcı biçimde, kimi zaman da acımasızca yapılarak kazandığı sessiz zaferdir” (Öğüt Eker, 2014: 54). Mizah, zayıf olanın güçlüye karşı üstün olduğu, mevcut düzene karşı bir duruş olarak insanlığın, gerçekle yüzleşmesi de demektir. Bu bağlamda mizah hakikatten esinlenerek onu yeniden yorumlayıp komik olanın dikkat çekici yönüyle ifade etmektir (Alay, 2019: 22). Birçok araştırmacı mizahın olumluluğunu söylemiş olsa da görülmektedir ki mizahın içerdiği unsurlar her zaman olumlu sonuçlar oluşturmamıştır. Alay etme, istihza, abartılı gülme gibi sonuçları olan negatif mizah insanlara acı çektiren, onları küçük düşüren etkiye sahiptir. Pozitif mizah ise dayanışmayı, iyiliği, sevgiyi teşvik etmektedir (Öğüt Eker; 2014: 64-66). Mizah yaşamın tüm yönlerine nüfuz etmiş bir olgu olarak sözlü kültür unsurlarına da yansımıştır. Negatif ve pozitif mizahı aktaran sözlü kültür unsurlarından biri de lakaplardır.

Lakaplar

İnsan, hayatı boyunca karşılaştığı her türlü soyut ve somut varlığı, olayı veya durumu zihninde canlandırır. Bu canlandırmalar, iletişim kurma ihtiyacı duyulduğunda işaretler aracılığıyla ifade edilir. Deneyim dünyasının genişlemesiyle birlikte canlandırılanların sayısı artar, bu da basit işaretlerin karmaşıklığı ifade etmede yetersiz kalmasına neden olabilir. Bu aşamada, işaretlerin yerini daha az çaba gerektiren sesler alabilir. Sesler, zaman içinde her varlık veya durumu ifade eden kelimelere dönüşebilir. Kelime sayısının da insanın deneyimlerinin çeşitlenmesiyle birlikte arttığı düşünülebilir (Boyras, 1998: 107). İnsanların birbirleri ile ilgili çeşitli gözlem ve tespitleri neticesinde ortaya çıkan lakaplar, kişinin ad ve soyadları dışında onlara verilen tanımlama isimleri olmuştur. Kişinin fiziksel ve karakteristik özelliklerini tarif eden veya yaşanmış bir olayı işaret eden bu ifadeler kültürel arka plana sahip olmaları dolayısıyla halkbilimi bağlamında incelenmektedir. Toplumun iletişim kodlarından olan lakaplar sadece lakabı oluşturan sözcükten ibaret değildir. Lakabın kullanıldığı grubun etnik kökenini, kültür yapısını, zekâsını, mizah gücünü anlamak için bu sözcükler birer araçtır.

Lakap Arapça kökenli bir sözcüktür. Dilecikler, lakabı bir kişiye gizli kalmasını arzuladığı bir kusuruyla seslenmek anlamına gelen “nebez” ile izah etmişlerdir. Sonraları bireyin severek aldığı, sosyal yaşamda onu yücelten isim anlamına gelen “na’t” sözcüğü de lakap yerine kullanılmıştır (Kalkaşendi, V, 412’den akt. Bozkurt, 2003: 65). Dinî ve kültürel çerçevedeki yaklaşımlar veya yasaklamalar, halk arasında yaygın olarak kullanılan ve bireylere atfedilen alternatif isimler olan lakapların kullanımında önemli bir etki yaratmamıştır. Kuran-ı Kerim’de lakap takmak ile ilgili “*Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır!*” buyurulmuştur (URL-6). 26 Kasım 1934 tarihli 2590 numaralı lakap ve unvanların kaldırılması hakkındaki kanunla da erkek ve kadınların sadece adlarıyla anılmalarına karar verilmiştir (URL-3). Lakaplar konusunda din ve devlet aynı emri vermiş olsa da Anadolu insanı lakap takmaktan geri durmamıştır. Bu durum otoriteye karşı bir direniş biçimi değildir. Daha çok lakapların sosyal kimlikler olarak toplum tarafından benimsenmiş olmasıyla ilgili bir husustur.

“*Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad*” (URL-4) olan lakaplar genellikle kişilik özellikleri, fiziksel görünüm, yaşam şekli, bireysel beğeniler ve yetenekler, meslek, yaşam olayları, memleket ve soy bağına bağlı olarak verilmektedir. İnsanların lakap verirken eğlenmeyi ve mizahı önde tuttuğu görülmektedir (Coşar, 1999: 29). Bir birey, birine lakap takarak veya kullanarak, karşı tarafın özelliklerini anladığını ve aralarındaki ilişkinin samimi olduğunu ifade etmekte ve bu yolla kendini güvende hissetmeyi amaçlamaktadır. Önemli bir nokta da ismin, bireyin adlandırdığı varlık üzerinde bir tür sahiplik duygusu oluşturmasıdır. Lakap da bir tür isimlendirme biçimi olduğuna göre, insanlar lakap aracılığıyla kişi üzerindeki sahiplenme ve benimseme hissini tatmin etmeyi amaçlamaktadırlar (Boyras, 1998: 116).

“İlk örneklerini Türk destanlarında gördüğümüz lâkaplar, kişiyi bazen aşağılayan bir söz olabilmekte; bazen de çok özel bir ayrıcalık verebilmektedir. Ancak, lâkapların gerçeğe uygun olarak bir kişiye verilmesi, halkımızın bu konudaki yeteneğini ve mizahi yönünü de ortaya çıkarmaktadır” (Erol Çalışkan, 2016: 105). Karakter özelliği, fiziksel görünüş ve bir yaşantı sonucu verilen lakaplarda toplumun keskin zekâsını mizahi bir dille ortaya koyduğu görülmektedir. Bir kişiye verilen lakap o kişinin mesleği, soyadı veya baba adı gibi bir sebepten kaynaklanmıyorsa böyle bir lakap ilk kez duyulduğunda ve lakabın verilme hikâyesi bilindiğinde gülme

tepkisinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Lakaba gülünmesine sebep olan şey, lakabın verilmiş gereğesidir. Gülmeyi yaratan algı bazen lakap söylendiğinde anlaşılmalıyken bazen de lakabın verilmiş hikâyesi öğrenildikten sonra oluşmaktadır. Bu bağlamda mizahi lakapların gülme dinamiğinin yüksek olduğu ortamlarda daha çok kullanıldığı görülmüştür.

Bir kimseye lakap olarak verilecek sözcüğün grup kültürünün dikkatine ve anlayışına uygun olması gerekmektedir (Boyras, 1998: 110). İçinde mizahı barındıran, duyulduğunda hafif bir gülümsemeye veya güçlü bir kahkahaya neden olan lakaplar tek kelimelik güldürü sözcükleri gibidir. Çoğu zaman lakabın verilmesine dair hikâyenin tamamıyla dinlenmesine gerek olmadan verilmiş sebebi anlaşılabilir. Grup dinamiği içinde lakabın sahibinin fiziksel özelliği veya karakteri tuhaf bulunması dolayısıyla gülünçtür. Çok kilolu, çok zayıf, çok kısa veya aşırı uzun birisi için endişe acıma ve üzüntü hissedilse de; çok konuşan, sesi çok tiz veya kendini fazla kibar bulan birisi rahatsız edici bulursa da bu kişilerin herhangi bir nesneye veya duruma benzetilmesi komiktir. Neredeyse herkes için komik olan bu durumun tek kelimeyle ifade edilmiş de aynı gruba mensup kişilerde aynı çağrışımları yaratmaktadır. Örneğin, çok kilolu birine “Dozer” lakabının verilmesinin sebebini insanlara açıklamaya lüzum yoktur. Bu lakap duyulduğunda ağlamak, hayrete düşmek, şaşırarak gibi tepkiler oluşmamaktadır. Toplumda bazı lakapların insanların duygusal refahlarını olumsuz etkileyebileceği ve hoşgörü sınırlarını aşabileceği bilinerek kişinin yüzüne karşı söylemekten imtina edilse de bu lakaplar alay etme veya temeldeki esprinin hoş gitmesi sebebiyle gülme tepkisinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Soyadının, baba-dede isminin, mesleğinin, memleketin lakap olarak kullanılması veya kişinin bir özelliğinin benzetme, kinaye, tariz barındırmadan ona lakap olması gülmeye sebep olmamaktadır. Örneğin, soyadı Mercimek olan birine “Mercimek”, gözleri görmeyen birine “Kör” lakabının verilmesi toplumda komik bulunmaz ancak kafası sıra dışı biçimde küçük olan birisine verilen “Mercimek” lakabı komik bulunur. Aynı şekilde sakar, dikkatsiz birine verilen “Kör” lakabı da alay etme veya hoş gitme sebebiyle gülme tepkisine sebep olur.

Lakap veren kişi sosyal kurumların doğrudan etkisi altında değildir. Ancak bu, verilen lakapların sosyal kurumlarla hiçbir bağlantısı olmadığı anlamına gelmez. Asıl önemli olan bireyin lakap seçiminde herhangi bir zorunluluk tarafından kısıtlanmamasıdır. Yani, bir lakap, bireyin özgürce sergilediği davranışların bir yansıması olarak görülebilir. Kişinin belirgin bir özelliğini gören herhangi biri tarafından verilebilen lakap, grup tarafından tasvip ve tasdik edildiğinde yaygınlık kazanmaya başlar (Boyras, 1998: 109, 113). Bir lakabın ilk kez nasıl ortaya çıktığına bakıldığında bazı lakapların doğal biçimde, bazılarının ise kasıtlı verildiği tespit edilmiştir. Okul, iş yeri, kahvehane gibi grup aidiyetinin hâkim olduğu ortamlarda herhangi bir kişiye lakap vermek üzerine diyalogların gerçekleştiği ve öneriler içinden mizahı en yoğun barındıran lakabın seçildiği görülmüştür. Grup tarafından benimsenen bu lakap, bazen grup dağılsa bile söylenmeye devam etmiştir (KK-1, KK-2, KK-3, KK-4, KK-5). Örneğin, bir okuldaki öğrenciler tarafından öğretmene takılan lakap, öğrenciler mezun olsa dahi okula yeni kaydolmuş öğrencilere devredilmiştir. Bunun yanı sıra günlük yaşamdaki herhangi bir olay neticesinde beliren bir kelime veya bir kişiyi diğerlerinden ayırt etmek için söylenen bir tanımlama sözcüğü zamanla kişinin lakabı olmuştur. Her iki şekilde de lakaplarda mizah yer almaktadır.

Kişilerin başkaları hakkındaki izlenimlerini yansıtan lakaplar, samimiyet ve iyi mizahın yanı sıra atılganlık ve güvenlik imajlarını da yansıtmaktadır (Mehrabian, 2021'den akt. Black vd., 2014). Bir lakabı hatırlamak kaybolan bir kimliği belirlemeye, anıları hatırlatmaya, mizah yapmaya ve hatta belki de bu üçünü aynı anda gerçekleştirmeye hizmet etmektedir (Leslie ve Skipper, 1990: 279). Lakaplar kasıtlı mizahlarla doludur. Hemen hemen bütün mikro topluluklarda insanlara gayri resmi isimler verilmektedir. Bu isimlerin pragmatik amacı lakap verilen kişinin bazı özelliklerini öne çıkarma veya kişiye hissedilen bazı duyguları ifade etmektir. Özellikle alay etmek amacıyla verilen lakapların “düşman” veya “çatışmacı” karakteri mizahın ölçüsünü artırmaktadır (Rutkowski, 2016: 136). Lakaplara, bir fıkra anlatısına veya tiyatro gösterisine güldüğümüzden daha az gülsek de gülmeyi ortaya çıkaran duygu ve düşünceler hepsinde ortaktır. Bireyin görünümüne, davranışına veya yaşamına mizahi bir gönderme içeren lakaplar bu çalışmada gülme teorileri ekseninde incelenmiştir. Mizahi lakaplar kişilerle alay etmenin, onlara üstünlük kurmanın ve rahatlatmanın bir yolu olmuştur. Mizahi lakaplar, lakabın verilmesini tetikleyen durum (görünüm, davranış veya yaşantı) ortadan kalktıktan sonra dahi bireyin ikinci bir ismi gibi kullanılmaya devam etmiştir. Lakabın belli bir bağlamda ortaya çıkması onu sıradan bir ad olmaktan çıkarmakta ve lakap uyumsuzluk, üstünlük ve rahatlatma kuramlarıyla açıklanan sebeplerle gülmeye neden olmaktadır.

Üstünlük Kuramı

Üstünlük kuramına göre gülme, bir bireyin diğerlerine karşı duyduğu üstünlüğün açığa çıkması sonucunda gerçekleşmektedir. Bir gülmece unsurunu duyan, gören veya okuyan bir kişi, olayın kahramanının yaptığı hatayı kendisinin gerçekleştirmeyeceğinden emin olarak, kendini gülmece kahramanından daha üstün hissetmektedir. Bu durum onda bir rahatlama hissi ve hoşnutluk yaratmaktadır (Özünü, 2000: 21). Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulan üstünlük kuramına göre gülme kendini kutlama eylemidir, kendimizi bir başka kişiden veya önceki hâlimizden daha iyi görme hissi üzerine gerçekleşmektedir (Morreal, 1997: 10-11). Platon'a göre gülmenin nesnesi şeytanlık veya budalalıktır; bir kimseyi komik duruma düşüren şey onun kendini bilmemesidir; kişinin kendisini olduğundan daha zengin, daha faziletli, daha zeki, daha hoş olduğunu zannetmesi onu gülünç kılmaktadır. İnsanlar bu özellikteki kimselere gülmekten zevk almakta ve bu da bir kötüleme içermektedir (Morreal, 1997: 8).

Lakaplar aynı gruba mensup insanlar arasında birlik duygusunu sağlamak, bireysellikleri temsil etmek ve iletişimi kolaylaştırmak işlevlerine sahiptir. Bazı lakaplar dostça iç grup birliğini gösterebilirken bazıları zalim ve acımasız özelliktedir (Black vd, 2014: 127). Üstünlük kuramına göre fiziksel kuvvet, zekâ veya başka bir açıdan üstünlük hissettiğimiz kişilere güleriz ki bu durum onlarla alay etmek anlamına gelir. Üstünlük duygusu sonucunda oluşan davranışlarımız bizi o insanlara karşı saygısız ve hor gören durumuna düşürür. Kendimizi sadece kendi cinsimizden varlıklarla karşılaştırdığımız için cansız nesne veya durumlarla alay etmeyiz. Alaycı gülme, genellikle insanın doğal eğilimi sonucu gerçekleşir ve hem çocuklukta hem de erişkinlikte görülür. Ahlaki açıdan bazı konularda bu eylemden uzak dursak da bize haksızlık etmiş birinin acılarına, etnik fıkralara veya usturuplu iğnelemelere gülünmektedir (Morreal, 1997: 17-18, 22). Bu kuramın temelinde rakibin mağlup olmasından kaynaklanan haz, bir başkasını olumsuz bir konumda görmekten alınan keyif, diğer kişinin kötü durumda olmasından duyulan memnuniyet, başkalarının şanssızlıklarından ve acılarından zevk alma, fiziksel çirkinlik veya bozuklukların kendi bedeninde olmamasından doğan memnuniyet ve mantıksız davranışlara karşı gülme bulunmaktadır. Kendini başkalarıyla karşılaştırıp üstün bulan kişi gülme eylemiyle de kendini kutlamıştır (Öğüt Eker, 2014: 142).

Toplumun beklentilerine uymayan sosyal davranışlar neticesinde kişilere lakap verildiği görülmektedir. Bu lakaplar ile kendini daha iyi bulan kişi ötekine üstünlük kurmaktadır. “İnna ateyna” lakabı, lakap sahibinin her ortamda Kevser suresini okumasından dolayı verilmiştir. Kişinin bulunduğu ortamın dinî söylemde bulunmaya uygun olup olmadığını gözetmeden bu sureyi okuması, sosyal kurallara uygun davranılmadığını düşündürmüş ve diğer kişiler tarafından “saçma, yersiz” bir davranış olarak görülmüştür. Adaba daha uygun davrandıklarını düşünen kişiler tarafından takılan bu lakabın “üstünlük” duygusuyla alay etmek amacıyla verildiği anlaşılmaktadır. “Cart” lakabı, lakap sahibinin etrafındaki kişilerin düşüncelerini önemsemeden sürekli gaz çıkarması sebebiyle verilmiştir. Kamusal alanda yapılması hoş olmayan, ortamda bulunanları son derece rahatsız eden bu davranışı istemli biçimde gerçekleştiren kişilerin saygısız olduğu ve görgü kurallarına uymadığı düşünülmektedir. Kendilerini sosyal kurallara uygun davranmaları bakımından daha üstün bulan kişiler için bu lakap alay etme ifadesi olmuştur. Üstünlük kuramı ile değerlendirilebilecek bir diğer lakap “Fel fel” lakabıdır. “Bel bel bakmak, fel fel bakmak, bön bön bakmak vb.” deyimler bireylerin çevrelerinde meydana gelen olayları ya da durumları algılayamama, anlamlandıramama ya da bu olaylara uygun tepkiler verememe hallerini betimlemek için kullanılmaktadır. Bu deyimler, genellikle kişinin dikkat dağınıklığı, şaşkınlık ya da anlama güçlüğü içinde olduğunu vurgularlar. “Fel fel” lakabı da lakap takılan kişinin ahmak, sersem tavırları ve bunun neticesinde olayları ve durumları kavrayamadan etrafına boş gözlerle bakması neticesinde verilmiştir. Burada tekrar eden bir davranışın veya tavrın kişiye lakap olarak takılması söz konusudur. Lakabı takanların ve kullananların kendilerini akıl yönünden daha üstün bularak bu kişiye lakap aracılığıyla alay ettikleri ve güldükleri tespit edilmiştir.

Davranışsal ve karakteristik durumlar dışında olumsuz görülen fiziksel özellikler de üstünlük kurmaya sebep olmuştur. Çalışma kapsamında elde edilen “Üvez” lakabı kişinin burnunun sıra dışı biçimde büyük olması sebebiyle verilmiştir. Üvez, yerel söyleyişte sivrisinek demektir. İnsanların fiziksel açıdan kendilerini standartlara daha uygun görerek bu kişiden üstün olduklarını düşünmeleri sebebiyle dalga geçtikleri ve gülme tepkisi verdikleri görülmüştür. Çok kısa boylu kişilere “Cüce” ve “Bir arşın”, bir gözü şaşkınlık olan kişiye “Gögebakan”, ince belli ve geniş kalçalı kişiye “Karınca” lakaplarının takılması da görünümünün daha normal

olduğunu düşünen kişilerin anormal(!) olduğunu düşündükleri kimselere üstünlük kurmaları neticesinde gülmeye sebep olmaktadır.

Lakapların bir kişinin belirli bir özelliğini alaycı bir şekilde ifade etmenin yollarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Kendilerinde benzer olumsuz özellikler bulunan kimselerin diğerleri için böyle lakapları kullanmaktan uzak durduğu görülmüştür. Başka bir deyişle, bir kişi, belirgin bir fiziksel özellikle tanımlanmış bir başka kişiye karşı alaycı bir dil kullanmamayı ve ona bu tür bir lakapla hitap etmemeyi tercih etmektedir. Örneğin, çok şişman biri kendisi gibi şişman olan bir kişiyi bu özelliğiyle adlandırmamakta ve ona takılan lakap ile seslenmemektedir. Bu durum lakapların acımasız hitaplar olarak mizantropik söylemleri barındırdığını göstermektedir. “İnsanlardan nefret etme durumu” (URL-5) olarak tanımlanan mizantropi insanın tabiatına ve hareketlerine karşı bir nefret ifadesi olarak acı çektirmek, aşağılamak ve zayıflıkları açığa çıkarmak ile ilgilidir (Akmeşe, 2020: 570). Lakapların bu yönüne değinen senarist Ali İhsan Varol, neşeli kimlikler olarak tanımladığı lakabın insanın insandan tiksinişinin ifadesi olduğunu söylemiştir (URL-2). Şeref Boyraz da lakapların bu yönünü şu şekilde izah etmiştir (Boyraz 1998: 114);

“Ben (ego), varlığını gösterebilmek için sahibinden kendinin aziz tutulmasını yani yüceltilmesini ister. Zira ben, ne kadar çok yüceltilirse varlığını o kadar çok ‘ben’ sahibine fark ettirebilecektir. İnsan, benin bu isteğini yerine getirmek için iyi ve güzel işler yapmaya çalışacaktır. Benin isteğini yerine getirmenin bir başka yolu daha vardır ki o, birincisiyle kıyaslanamayacak kadar kolaydır: Başkasını karalayıp kötülemek. İşte lakapların genellikle kötü manalar çağrıştıracak şekilde takılmasının sebebi budur. Kişi, kötü manalı lakap kullanarak karşısındakini kötüleyip küçük düşürmekle ashnda kendi benini yüceltmektedir. Doğru ya kendi uçamayan kavgamızı, ancak başkalarınınkini boyunu kısaltmakla uzun gösterebilirsiniz ya da kendi eğrinizi, doğru göstermek veya kamuflle etmek istiyorsanız başkalarının doğrularını gizler, eğrilerini ortaya çıkarırsınız.”

İnsanların birbirlerine kurdukları üstünlüğü ifade etmelerinin yollarından birinin lakaplar olduğu görülmektedir. Lakapların ötekini değersizleştirerek insanın kendisinin yüceltmesinin araçlarından biri olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra alay etme, aşağılama, dışlama gibi arzuları mizah kisvesine bürüyerek lakapla ifade etmenin de toplumda meşrulaştığı gözlemlenmiştir.

Uyumsuzluk Kuramı

Uyumsuzluk kuramında gülmenin duygusal tarafından çok düşünsel tarafı öne çıkmaktadır. Üstünlük kuramına göre gülmenin belirmesinde zafer elde etme etkiliyken uyumsuzluk kuramında umulmadık bir durumun gerçekleşmesi etkilidir. Bu kurama göre gülmeye; beklenmedik, mantıksız veya uygunsuz bir şeye tepkiyle ortaya çıkmaktadır. Hem üstünlük kuramında hem de uyumsuzluk kuramında gülmeyi başlatan şey ikilik veya zıtlıktır. Ancak, üstünlük kuramında bu zıtlık kişinin güldüğü şeyi kendi durumu ile kıyaslamasıyla ortaya çıkmaktadır. Uyumsuzluk kuramında ise gülen kişi kendisi dışındaki karşıtlığa gülmektedir. Tabiatdaki nesnelere ve olayların belirli bir düzen içerisinde olmasını beklenmekte, bu düzene uymayan herhangi bir şeye gülünmektedir (Morreal, 1997: 24-25). Doğadaki düzenin bir neticesi olarak kişi önceki birikimlerinden hareketle beklenti içine girmektedir. Belleğin beklentisinin dışında gerçekleşen durum veya olay gülmeye sebep olmaktadır. Bu eylem uyumsuzluğa verilen bir tepkidir. (Öğüt Eker, 2014: 136). Açıklamalardan hareketle yolda yürüyen birinin takılıp düşmesi, çok çalışkan bir öğrencinin sınavdan düşük not alması, gayretli bir tüccarın az kazanç elde etmesi alay etmeye sebep olabilir. Beklentinin gerçekleşmemesi sonucunda olayı veya durumu özetleyen bir kelimenin lakap olarak verilmesi gülmeye yol açmaktadır. Bununla beraber yaşantı ve hallerin tam tersini ironik biçimde ifade eden lakaplar da barındırdığı zıtlıktan dolayı gülmeye sebep olmaktadır.

Çok uzun boylu kişilere genellikle “Kavak, sınık, direk” gibi lakaplar takıldığı görülür. Çalışma kapsamında elde edilen “Pire” lakabı oldukça uzun boylu bir kişiye verilmiştir. Pire, çok ufak olan şeyler için benzetme unsuru olarak kullanılan böcektir. Bu lakap söylendiğinde oluşan gülmeye eylemi beklentinin karşılanmamasından yani uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde sık alkol tüketen ve yalan söylemekten çekinmeyen birine de bu özelliklerine uygun bir lakap takılması beklenir. Çalışmada kullanılan yöntemlerle derlenen ve bu özelliklere sahip bir kişiye verilen “Hoca” lakabı da karakter özelliği-lakap arasındaki uyumsuzluk sebebiyle gülmeye

sebepler olmaktadır. Bu iki lakap örneği uyumsuzluktan doğan mizahın sonucunda gülmeye eyleminin gerçekleştiğini göstermektedir.

Bir yaşantı sonucu verilen lakap örneklerinden biri olan “Otobüs” lakabı, lakap sahibinin ömrü boyunca taşıdığı bir ad olarak ortaokul çağında İngilizce öğretmeninin “Okula hangi araçla geliyorsunuz?” sorusuna beklenen cevap olarak “by bus” yerine “I am bus” demesi sonucunda verilmiştir. Çok kısa bir sürede yaşanmış olayın ardından verilen lakap her söylendiğinde lakabın verilme sebebini bilenlere hikâyeyi hatırlatmış ve gülmeye sebep olmuştur. Dilbilimde 'anlamsal kabul edilemezlik' olarak tanımlanan, beklenmedik ve aynı zamanda olanaksız olan uyumsuzluklar “imkânsız uyumsuzluk” olarak ifade edilmiştir (Rothbart ve Pien: 1977'den akt. Ögüt Eker, 2014: 140). Kurabiyelerin ağlaması, tankların dış fırçalaması örnekleriyle açıklanan bu yaklaşımdan hareketle, öğretmenin sorusuna “Ben otobüsüm” diye cevap veren kişiye takılan “Otobüs” lakabına gülünmesinin sebebi bunun dilbilimsel açıdan imkânsız olmasındandır.

Saygın bir kişinin muz kabuğuna basıp düşmesi gibi normal şartlarda beklenmeyen uyumsuzluklar “olası uyumsuzluk” olarak değerlendirilmiştir (Rothbart ve Pien: 1977'den akt. Ögüt Eker, 2014: 140). Bu yaklaşıma göre uyumsuzluk kuramı ile değerlendirilebilecek bir diğer lakap “Gözü sulu” lakabıdır. Bir erkeğe takılan bu lakabın kişinin çok duygusal olması ve hislerini ağlayarak dışa vurması sebebiyle verildiği aktarılmıştır. Toplumsal cinsiyet kabullerine göre erkeklerin zorlu yaşam olayları karşısında daha sabırlı, cesur ve dayanıklı olmalıdır. Duygusal hassasiyet kadına özgü bir davranış kalıbıdır. Bir erkeğin çabuk ve çok ağlaması toplumsal kabullere göre uygun değildir. Kendi biyolojik cinsiyetine atfedilmiş normlara aykırı davranan kişinin uyumsuzluktan dolayı bu lakabı aldığı ve lakabın toplumda gülmeye yol açtığı görülmüştür. “Olası uyumsuzluk” la ele alınacak bir diğer mizahi lakabın verilme sebebine göre; Afşin termik santralının inşaatında yabancı mühendisler çalışmaktadır. Ramazan ayında yabancı mühendislerden biri puro içmekte, yerli halktan olan Müslüman santral çalışanı elma yemektir. Santral çalışanı arkadaşlarına dönerek yabancı mühendisi işaret eder ve “Gâvura bak ramazan ayında sigara içiyor” der. Gâvur sözcüğünün anlamını bilen yabancı mühendisin “Ben gâvur değil sen gâvur” diye karşılık vermesiyle bu kişiye “Gâvur” lakabı takılmış olur. Hikâyeye göre lakabın takılmasındaki sebep benimsenen inanca uygun davranılmamasıdır. Müslüman bir kişinin Ramazan ayında oruç tutması beklenmektedir. Yabancı mühendisin hazırcıvaplıkla bu uyumsuzluğu ifade etmesi lakap kullanıldıkça hatırlanmakta ve gülmeye sebep olmaktadır.

Rahatlama Kuramı

Lakaplar, kullanıcılara kuralları çiğnemek için önemli dil özgürlüğü sağlayan gayri resmi yollardır (Klerk ve Bosch, 1997: 289). Herhangi bir kısıtlama, kişide yasaklanan şeyi yapma arzusunun doğurduğu ve gerçekleşemeyen arzu kendini açığa çıkarmış sinirsel enerji olarak gösterebilir. Gülmeye sebep olan çoğu yasak cinsellik ve şiddet için oluşmuş geleneksel kuralları düşündürmektedir. Bütün kültürlerde cinsellik üzerine sınırlamalar mevcuttur. Rahatlama kuramına göre bu tür yasaklar kişilerin cinsel isteklerini baskılamalarına sebep olmaktadır. Bir kişinin tabuları yıkararak yasaklanmış konular hakkında konuşması bastırılan duyguları tetikler ve cinsel enerjinin gülmeye bir miktar bırakılmasına neden olur (Morreal, 1997: 33-34). Cinsel içerikli mizah üzerine Ögüt Eker şunları aktarmıştır (2014: 123); cinsellik üzerine söylemlerin en rahat sergilendiği alan mizahtır. Bu alan, doğrudan aktarıldığında hoş görülmemeyen cinsel mevzuların rahatça ifade edilmesine olanak verir. İnsanlara cinsellik ve seksle ilgili olay, kişi ve durumu çağrıştıran her şey cinsel mizahın malzemesidir. Toplum genellikle marjinal derecede cinsel unsurlar içeren mizah örneklerini hoş karşılamazken, daha örtülü, dolaylı anlatımları kabul etme eğilimindedir.

Dilin pragmatik yönleri, toplumsal ve kültürel değişime en duyarlı unsurlardır. Lakaplar da toplumun cinsiyete dayalı tutumlarının doğru ve güncel bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Klerk ve Bosch, 1996: 539). Ögüt Eker'in yukarıdaki açıklamalarından da hareketle dilin dinamik yapısının bir parçası olan lakapların cinsel mizahın örtülü ifadeleri olduğunu söylemek mümkündür. Ait olduğu mikro grup içinde “Pierre” lakabıyla bilinen kişinin, kendi biyolojik cinsiyetinin dışında cinsel kimliğe sahip olduğu ve yakın ilişki kurduğu kişilere “Pierre Cardin” marka takım elbise aldığı düşünülmesi ona bu lakabın verilmesine sebep olmuştur. Toplumda farklı cinsel kimliğe sahip kişilere olumsuz bakış açısı vardır. Geleneksel cinsiyet normlarına sıkı sıkıya bağlı olan halk arasında kişi dışlanmak ve ötekileştirilmekle birlikte alay konusu olabilmektedir. Bireyin özellikle yakın çevresi tarafından üzücü kabul edilen bu durum genellikle gizlenmekteyken gerçeğin açığa çıkmasıyla kişiye bu lakabın

verildiği anlaşılmaktadır. Lakap toplum içinde gülmeye sebep olduğu ve cinsellikle ilgili kısıtlamaları kaldırdığı için rahatlama sonucu gülmeye sebep olmaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntemlerle tespit edilen ve cinselliğe gönderme barındıran iki lakap “tek t.şaklı” ve “t.şığı yarım”dır. Bu lakapların lakap sahiplerine tek husyeli olmalarından dolayı verildiği düşünülmektedir. Bu duruma nasıl tanık olunduğu veya gerekçenin gerçek olup olmadığı tam bilinmemektedir ki lakapların aile soyundan geçmiş olabileceği de ifade edilmiştir. Ataerkil Türk toplumunda erkeklik vasıflarının hem fiziksel hem de duygusal olarak eksik olması böyle kimselerin yetersiz (!) olarak görülmesine sebep olmaktadır. Bu yüzden toplumsal cinsiyet normlarına uygun olmayan durumlar gizlenmekte ve böyle bir hâl ile alay etmek de doğru görülmemektedir. Bu lakap ile gizlenen bir durumun ve bastırılmış düşüncelerin açığa çıkması söz konusu olduğu için rahatlama sonucu gülme eylemi gerçekleşmektedir. Cinsellikle ilgili çağrışım barındıran bir diğer lakap bir kadına verilmiş “topuğu güzel” lakabıdır. Kadınların tepeden tırnağa örtülü oldukları dönemlerde tek görünür yerleri olan ayak topuklarından onların fiziksel yapıları ile ilgili çıkarımda bulunulması neticesinde bu lakabın verildiği aktarılmıştır. Lakabın cinsel bastırmaların neticesinde bir hayalin mahsulü olduğu anlaşılmaktadır.

Şiddete karşı koyulmuş toplumsal kısıtlamalar da tıpkı cinsellikte olduğu gibi sinirsel enerjinin birikmesine neden olmaktadır (Morreal, 1997: 34). Doğuştan gelen, fiziksel veya duygusal şiddetle harekete dökülen saldırı arzusunun engellenmesiyle meydana gelen zıtlıklar kişide baskı altında tutulan enerjinin açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Açığa çıkan sinirsel enerji rahatlama yolu açar ve rahatlamanın bir ifadesi olan gülme eylemi vücudun temel gereksinimini karşılar (Öğüt Eker, 2014: 144). Bu konu hakkında Morreal (1997: 34) şu örneği vermektedir; öğretmenini sevmeyen bir öğrenci bu duygusunu öğretmene saldırarak göstermez. Ancak öğretmenin çeşitli şekillerde şiddete maruz kaldığına şahit olması sıkıştırılmış enerjinin gülme şeklinde açığa çıkmasına sebep olur.

Bastırılmış enerjinin dışı vurumu olan lakaplar, hoşlanılmayan bir kişiye verildiğinde daha eğlenceli hale gelmektedir. Aşağılayıcı ve alaycı bir tutumla verilmiş lakaplar, lakap alan kişinin, lakap veren kişiden yüksek konumda olduğu eşitsiz sosyal etkileşimlerde kolayca verilmektedir. Lakaplar bu eşitsizlikleri kısmen telafi edebilmektedir. Yönetici ve patronlara verilen lakaplar buna örnektir. Bu şekilde verilmiş lakaplarla sosyal pozisyon iki kişi arasındaki karşıtlığı (ciddi-alay edilen) pekiştirilmektedir (Rutkowski, 2016: 136). Üstünlük kuramına göre kendini başka kişiden üstün bulan kimsenin bunu dışı vurumu olarak alaycı lakap takması söz konusuysen burada kendini daha aşağıda bulan kişinin eşitsizlikten kaynaklanan olumsuz duygusunu alaycı lakapla kapatmaya çalıştığı söylenmektedir. Çalışmada derlenen “Aynalı” lakabı bir öğretmene verilmiştir. Sınıf içinde son derece sert, ciddi ve disiplinli olan, öğrencilerin iletişim kurmakta zorlandıklarını ifade ettikleri öğretmenin hiç saçının olmaması, kafa derisinin dikkat çeker şekilde parlak olması öğrencilere göre onu gülünç yapmaktadır ve bu durum ona lakap takılmasına sebep olmuştur. Öğretmenin yüzüne karşı hiç kullanılmayan ancak öğrenciler arasında alay etmeye ve dolayısıyla gülmeye neden olan bu lakabın öğrencilerin otoriteye karşı çıkmaları olarak değerlendirilmiştir. Yine bir öğretmene verilen “Ceset” lakabına verilen gülme tepkisi de rahatlama kuramı ile değerlendirilebilir. Sıkı disiplini dolayısıyla öğrencilerin çekindiği bir matematik öğretmenine takılan bu lakabın verilmiş sebebi öğretmenin son derece zayıf vücut yapısı ve yavaş hareketleridir. Öğrenciler yüz yüze korktukları öğretmenle onun bulunmadığı ortamlarda söylenen lakap ile yine sıkıştırılmış enerjilerini açığa çıkararak gülmekte, öğretmeni bir bakıma cezalandırmaktadırlar. Bu lakaplar ile kişilerin yüksek statüdeki otoriteye misillemede bulunarak rahatladıkları ve onları etkisiz kılmayı arzuladıkları anlaşılmaktadır.

Sonuç

Yaşamın bir parçası olan mizahı ve mizahın sonucu olan gülmeyi anlamak zordur. Bir söz, hareket veya durumun farklı kişi ve gruplar tarafından farklı biçimlerde yorumlanması bu zorluğun sebeplerinden biridir. İnsanların yaşam deneyimleri, karakter özellikleri, kültürel arka plan vb. mizahın algılanmasını etkilemektedir. Ayrıca mizah yaratmada bir yol olan ironi, çok anlamlılık, göndermeler, kelime oyunları gibi teknikler de mizahın yorumlanmasını daha güç hale getirmektedir.

Literatürde lakapların mizahi öğeler barındırdığı defalarca söylenmiştir. Çalışmada kullanılan gözlem, görüşme ve anket yöntemleriyle de katılımcıların neredeyse tamamının lakapların mizah içerdiğini düşündükleri ve

lakaplara güldükleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada gülmenin üç temel kuramı olan üstünlük, uyumsuzluk ve rahatlama kuramları sosyal hayatın içinde yoğun kullanıma sahip adlar olan ve mizah içeren lakapları incelemek için kullanılabilecek teorik yöntemlerden biri olarak görülmüştür. Araştırma yöntemleriyle elde edilen veriler bu çerçevede analiz edilmiştir. Üstünlük kuramına göre gülme, bireyin kendini diğerlerinden üstün hissetmesiyle ilişkilidir ve bu hissin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Lakapların da, standartlara uymadığı düşünülen fiziksel özellikleri ve genel kabullere aykırı davranışları işaret ederek, insanların kendi benliklerini yüceltme arzusunun bir yansıması olduğu ve gülmeye yol açtığı tespit edilmiştir. Uyumsuzluk kuramına göre gülme; beklenmeyen, mantıksız bir duruma verilen tepkidir. Lakaplar uyumsuzluk kuramı bağlamında incelendiğinde bir kişinin fiziksel ve duygusal özelliğinin tam tersini ifade eden lakapların barındırdığı zıtlık dolayısıyla gülmeye yol açtığı görülmüştür. Bunun dışında yaşamın akışına uygun olmayan bir olay ve durumu yaşayan kişiye, söz konusu olay ve durumu özetleyen, hatırlatan bir sözcüğün lakap olarak takılmasının da insanları güldürdüğü gözlemlenmiştir. Rahatlama kuramına göre sosyal hayattaki tabular bireylerde duyguların bastırılmasına neden olmakta, bu duyguların açığa çıkmasıyla gülme eylemi gerçekleşmektedir. Özellikle cinsel mizah bu tür duyguların dışavurumunu sağlamaktadır. Bu bağlamda örtülü cinsel göndermeleri içeren lakapların toplumsal normlara meydan okuyan bir araç olarak öne çıktığı ve tabuları yıkarak gülmeyi sağladığı görülmüştür. Ayrıca toplumdaki statü farklılıklarının da lakap takmaya neden olduğu, otoriteye meydan okuyan ve eşitsizlikleri telafi etmeyi sağlayan lakaplara aynı gerekçelerle güldüğü tespit edilmiştir.

Sonuç olarak lakapların, üstünlük taslayarak iyi hissetme, bir zıtlığın/uyumsuzluğun vurgulanması ve bastırılan psikik enerjinin açığa çıkması sebepleriyle gülmeye yol açtığı görülmüştür. Hem pozitif hem de negatif mizah söylemi olan lakapların lakap sahibinde nasıl bir tesir oluşturduğu toplum içinde çok önemsenmemektedir. Lakaptan rahatsızlık duyulması veya lakabın verilme sebebinin kaybolmuş olması lakabın kullanımına engel olmamıştır. Özellikle grup kültürü içinde kullanılan ve grup üyelerince benimsenen lakap, uygun bağlam oluştuğunda kullanılmaktadır. Lakapların içerdiği mizahın yarattığı komik etkinin sadece belirli bir bağlamda veya lakabı ilk kez duymada ortaya çıktığı görülmüştür. Enerji seviyesinin yüksek olduğu, insanların eğlenmeye koşullandığı ortamlarda lakaplar gülmeyi tetikleyen veya gülmenin şiddetini artıran unsurlardan biridir.

Kaynakça

- Akmeşe, E. (2020). Mizantrop bir auteur: Zeki Demirkubuz. *Sine Filozofî Dergisi, (Özel Sayı)*. 570-588.
- Alay, O. (2019). Mizah kavramı ve mizahın tarihsel süreci, *Türk Dili, 116 (808)*. 22-30.
- Aristoteles (1987). *Poetika*. (İsmail Tunali, Çev.). Remzi Kitabevi.
- Bakhtin, M.(2001). *Karnavalın romana* (Sibel Irzık, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bergson, H. (2011). *Gülme, komüğün anlamı üzerine deneme*. Ayrıntı Yayınları.
- Black, S., Wilcox B.,Platt, B. (2014) Nicknames in prison: meaning and manipulation in inmate monikers. *Names*, 62(3). 127-136.
- Boyraz, Ş. (1998). Lakaplar konusunda bazı dikkatler ve bir yöre örneği. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 7., 107-138.
- Bozkurt, N. (2003). Lakap. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27, 65-67.
- Ceyhan Coştu, F. (2020). Gülme üzerine bir deneme, *Felsefe Dünyası Dergisi*, 71, 135-154.
- Coşar, M. (1999) Trabzon'da kullanılan lâkaplar üzerine bir derleme/değerlendirme. *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*, 47, 26-40.
- Ekici, M. (2018). *Halkbilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Geleneksel Yayıncılık.
- Emeksiz, A. (2015). Türk halkbilimi mizah araştırmalarına dair genel tespit, değerlendirme ve teklifler, *International Periodical For The Languages, Literaturean History of Turkish or Turkic Volume*, 10(8), 987-1024.
- Erol Çalışkan, Ş.S, (2016). Türk folklorunda lâkap verme geleneği: Bartın örneği. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 103-126.

- Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), V, 412 vd., 447 vd.; VI, 3 vd.
- Kaya, A.İ. & Şimşek, E. (2021). Şermin Yaşar'ın çocuk kitaplarında bir anlatım tarzı olarak mizah. *Türkbilig*, 42, 291-302.
- KK-1: Asım M., Gaziantep, Serbest meslek. (Görüşme: 04.01.2024).
- KK-2: Miyase Ö., Adana, Ev Hanımı. (Görüşme: 05.01.2024).
- KK-3: Halil K., Gaziantep, Serbest meslek. (Görüşme: 06.01.2024).
- KK-4: Osman K., İstanbul, Serbest meslek. (Görüşme: 07.01.2024).
- KK-5: Fatma G., İstanbul, Özel sektör. (Görüşme: 05.01.2024).
- Klerk, V. & Bosch, B. (1996). Nicknames as sex-role stereotypes. *Sex Roles*, 35 (9), 525-541.
- Klerk, V. & Bosch, B. (1997). The sound patterns of english nicknames. *Language Sciences*, 19(4), 289-301.
- Koestler, A. (1997). *Mizah yaratma eylemi*. (Sevinç Kabakçıoğlu, Özcan Kabakçıoğlu, Çev.). İris.
- Leslie, P. L., & Skipper, J. K. (1990). Toward a theory of nicknames: A case for socio-onomastics. *Names*, 38(4), 273-282.
- Mehrabian, A. (2001). Characteristics attributed to individuals on the basis of their first names. *Genetic, Social & General Psychology Monographs*, 127(1), 59-88.
- Morreall, J. (1997). *Gülmeyi Ciddiye Almak* (Kubilay Aysevener, Şenay Soyer, Çev.), İris Yayıncılık.
- Nesin, A. (2001). Cumhuriyet dönemi Türk mizahı (Turgut Çeviker, haz.). Adam Yayıncılık.
- Öger, A. (2014). Avanos yöresinde lakaplar ve bir soyağacı örneği. (Ed.) *Avanos Sempozyumu Bildirileri içinde*, (ss.33-46). Grafik Ofset.
- Öğüt Eker, G. (2014). *İnsan, kültür, mizah*. Grafiker Yayınları.
- Özdemir, S. (2022). Refik Halid Karay'ın hikâyelerinde lakaplar. *Folklor Akademi Dergisi*, 5(3), 807-816.
- Özünlü, Ü.İ (1999). *Gülmecenin dilleri*. Doruk Yayınları.
- Rothbart, M. K. & Pien, D. (1977). Elephants and marshmallows: m theoretical synthesis of incongruityresolution and arousal theories of humour. *Humour and laughter: theory, research and application içinde*, (yay. haz.) Anthony J. Chapman/Hugh C. Foot, London.
- Rutkowski, M. (2016). Humorous names in the light of incongruity theory. *Voprosy Onomastiki*, 13(1), 129-139.
- Sevindik, A. (2021). *Türk mizah ekolojisi*. Ötüken Yayınları
- Şahin, Ş. & Kavak F. (2020). Klasik Arap edebiyatında bir mizah ögesi olarak alem (özel isim), lakap ve künyeler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29(2), 495-528.
- URL-1: [gülmek ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- URL-2: [gülmece ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 02.12.2023).
- URL-3: [1425 \(mevzuat.gov.tr\)](https://mevzuat.gov.tr) (Erişim tarihi: 15.12.2023).
- URL-4: [lakap ne demek TDK Sözlük Anlamı \(sozluk.gov.tr\)](https://sozluk.gov.tr) (Erişim tarihi: 05.12.2023).
- URL-5: [Lakaplar ve Mizantropi \(art19.com\)](https://art19.com) (Erişim tarihi: 23.12.2023).
- URL-6: [Hucurât Suresi 11. ayeti ve meali | Kuran ve Meali](https://www.kurancik.com) (15.12.2023).
- Usta, Ç. (2005). *Mizah dilinin gizemi*. Akçağ Yayınları.

EXTENDED SUMMARY

Laughter is the physical expression of humor. Humor, known for its positive richness of content, has sometimes become an impressive and harmful force in the form of questioning. The academic compilation dealing with humor consists of comprehensive text-centered studies and theoretical pieces that examine humor from comprehensive, psychological and cultural perspectives (Öğüt Eker, 2014: 3-4). In a study conducted in 2015 on Turkish folklore humor research, it was determined that many sections were adhered to and various suggestions were made (Emeksiz, 2015). Humor, as a living element of culture and language, finds a wide place in oral culture. Jokes, idioms, nursery rhymes, folk songs and other forms of expression contain important examples of humour. One of the humorous elements and oral cultures is nicknames. Nicknames reflect the society's sense of humor (Kaya and Şimşek, 2021: 298, Öger, 2014: 33, Erol Çalışkan, 2016: 105), spread to literature as a result of social life (Özdemir, 2022: 807) and jokes are made through nicknames in classical literature. It has been understood from the studies that it was done (Şahin and Kavak, 2020). Among Turkish folklore studies, no study has been found that examines nicknames with laughter theories. In the research article titled "Humorous Names in the Light of Incongruity Theory" written by Mariusz Rutkowski, the humorous properties of nicknames are compared with the incongruity theory from laughter theories. It was examined how the names of the information in question might change in various situations and contexts, and it was stated whether the incongruity theory helps in the different appearance of these changes (Rutkowski, 2016).

Nicknames, the first examples of which we see in Turkish epics, can sometimes be insulting words; Sometimes it can give a very special privilege. However, the fact that nicknames are given to a person in a realistic manner also reveals the talent and humorous side of our people in this regard. (Erol Çalışkan, 2016: 105). It is seen that the society's sharp intelligence is revealed in a humorous way in the nicknames given as a result of character traits, physical appearance and experience. For this reason, if the nickname given to a person is not due to a reason such as that person's profession, surname or father's name, it has been observed that a laughing reaction occurs when such a nickname is heard for the first time and the story of how the nickname was given is known. The reason why the nickname is laughed at is the reason why it was given. The perception that creates laughter is sometimes understood when the nickname is said, and sometimes it occurs after the story of how the nickname was given is learned. In this context, it has been observed that humorous nicknames are used more in environments where laughter dynamics are high.

Nicknames that reflect people's impressions of others reflect images of assertiveness and security, as well as sincerity and good humor (Mehrabian, 2021 cited in Black et al., 2014). Remembering a nickname serves to identify a lost identity, recall memories, provide humor, and perhaps even achieve all three at the same time (Leslie and Skipper, 1990: 279). The nicknames are full of deliberate humour. In almost all micro-communities, people are given informal names. The pragmatic purpose of these names is to highlight some characteristics of the person given the nickname or to express some emotions felt by the person. The "hostile" or "confrontational" character of the nicknames given especially for the purpose of mocking increases the measure of humor (Rutkowski, 2016: 136). Although we laugh less often than we laugh at nicknames, a joke, or a theatrical performance, the emotions and thoughts that cause laughter are common to all of them. Nicknames that contain a humorous reference to the individual's appearance, behavior or life are examined in this study on the basis of laughter theories. Humorous nicknames have become a way to make fun of people, to dominate them and to relax. Humorous nicknames continued to be used as a second name for the individual even after the situation (appearance, behavior or experience) that triggered the nickname had disappeared. The emergence of the nickname in a certain context makes it no longer an ordinary name, and the nickname causes laughter for reasons explained by the theories of incongruity, superiority and relief.

In this study, laughter theories were seen as one of the theoretical methods that can be used to examine humorous nicknames, which are names that are widely used in social life. It has been said many times in the literature that nicknames contain humorous expressions. With the methods used in the study, it was seen that almost all of the people thought that the nicknames contained humor and that the nicknames caused laughter. It has been observed that nicknames that are found to contain humor cause laughter due to feeling positive by assuming superiority, emphasizing a contrast/incongruity, and releasing suppressed psychic energy. The effect of nicknames, which are both positive and negative humor expressions, on the owner of the nickname is not

given much importance in society. Feeling uncomfortable with the nickname and losing the reason for the nickname did not prevent the use of the nickname. In particular, the nickname used within the group culture and adopted by group members is used when the appropriate context occurs. It has been observed that the funny effect created by the humor contained in nicknames only emerges in a certain context or when hearing the nickname for the first time. In environments where energy levels are high and people are conditioned to have fun, nicknames are one of the factors that trigger laughter or increase the intensity of laughter.